

AZ ÉRTÉKREND MINT A TANULÓK VISELKEDÉSÉT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐ

VALUES — AS A FACTOR AFFECTING THE CONDUCT OF STUDENTS

Katócz Erzsébet

Abstract: Values are interwoven in people's daily lives. Values are made of one's ideology, attitudes, habits and even the style of cloths one is wearing. The value system of a person defines him/her in an undeniable unique way, because the bricks of one's value system determines the decisions that a person will make, the actions that he/she will take, and even a person's status and place in the society. The individual is the one who carries the value system and is capable of transferring it further. The new generations' value system is primarily formed in the family, and in later years it takes places on formal and informal platforms. The main purpose and central question of this study is to analyze the relationship between three areas: the value system, motivation and behaviour. The groups studied: Elementary students, namely second graders in relationship to their pears, parents and their teachers.

Key words: Value, Value system, Transferring values, elementary students, data analyses of value systems.

Bevezetés

Hazafelé készülődik az osztály. A gyermekek a fogason lógó kabátokért, sálakért igyekeznek. A tolongásban egy fehér sapka leesik. Többen átlépik, néhányan figyelmetlenül rálépnek. Lányomaik jól kivehetően sötétlenek a sapka fehérjén, Rászólok az éppen ottállóra: „Vigyázz! Egy sapka van a lábad alatt!” A gyermek lenéz, majd a világ legtermészetesebb hangján válaszol: „Nem az enyém!”

Természetesen végül valaki mégis felvette az ominózus sapkát és megbeszéltük, hogy nem csak saját, de társaink dolgaira is vigyázni, figyelni illik. Ezt a gyermekek, természetesen elméletben, nagyon jól tudják. Alkalmadtán szépen el is mondják, hogy hasonló esetekben hogyan illik, kell cselekedni, csak éppen a mindennapi helyzetekben viselkednek mégis másként. Úgy, ahogyan énjükből fakad...

Az eset 2011-ben történt, amikor az I. didaktikai fokozatra készülve témát kerestem egy tudományos-módszertani dolgozat megírásához. A fenti eset nem egyedi, azóta is számos hasonló eseménynek voltam tanúja. Mégis ez volt az a konkrét eset, amely a témaválasztásomat indokolja. Pontosabban az eset kapcsán felmerülő gondolatok, kérdések: mi az a belső forrás, amely arra indít, hogy adott helyzetben bizonyos módon, és ne másképpen cselekedjünk? A számtalan lehetőség közül miért pont az adott cselekvést/magatartást/szót választjuk egy bizonyos helyzetben? Avagy miért reagál az egyik ember/gyermek egy bizonyos módon, a másik pedig más módon?

Ismeretes, hogy az emberi viselkedést – így a gyermeki viselkedést is – belső késztetései, szükségletei irányítják. A belső késztetéseit pedig motívumai, motivációi határozzák meg, melyek egy része az ember értékrendjében gyökerezik. Tehát az értékrend, a motiváció és a viselkedés szorosan összefüggő rendszert alkot.

Az egyén értékrendje a szocializáció során különböző tényezők hatására alakul. Ezek a tényezők lehetnek: a szűkebb és tágabb szocio-kulturális környezet, a család, az iskola, a kortárs csoportok, az elektronikus média, a vallás, stb.

Ahhoz, hogy az iskola hatékonyabban tudja közvetíteni saját deklarált értékeit, szükségesnek mutatkozik megismernünk a gyermek már meglévő értékrendjét, azt az értékrendet, amelyet mindennapi viselkedésével, szavaival és tetteivel képvisel. Tanulmányom központi kérdése ebből kifolyólag az értékrend-motiváció-viselkedés kapcsolatának vizsgálata, valamint az iskolai értékátadás esélyei és lehetőségei.

1. Az érték fogalma

Az ember éber állapotának szinte minden pillanatában döntést hoz az őt körülvevő világról – tárgyokról, eseményekről, személyekről, a cselekvés számtalan formájáról – vagy ezekkel kapcsolatos érzéseiről. Különbséget tesz jó és rossz, szép és csúnya, igaz és hamis, hasznos és haszontalan között, anélkül, hogy mindig tudatában lenne saját értékelő aktusainak. Minden döntést tudatos vagy spontán értékelés előz meg, melynek eredményeképpen az egyén a maga számára értékest, kívánatos kiválasztja, vele párhuzamosan pedig a számára értéktelent elutasítja. Tehát, amit az egyén tudatos vagy spontán értékelési aktusa folytán a maga számára jónak és kívánatosnak ítél, az számára **érték**. Ha egy adott értéket egy egész embercsoport tart jónak, kívánatosnak, az egy egész közösség számára válik értékke. A széles körben preferált érték hosszú időn át fennmarad, a közösség tagjai átörökítik, úgy része lesz az adott csoport kultúrájának, tekintve, hogy a **kultúra** a csoport tagjai által megőrzött értékekből, általuk követett normákból és a létrehozott anyagi javakból áll. (Giddens, 2000) Ezek az értékek, amelyekkel az egyén azonosul, behatárolják és kifejezik társadalmi hovatartozását, irányítják és szabályozzák testi-lelki energiáinak felhasználását. Váriné szerint (1987) érték és mindennapi lét, érték és társadalom, érték és történelmi folyamat elválaszthatatlanok egymástól.

A különböző történelmi korok „kitermelték” saját értékeiket és a társadalmi változásokat követve más-más értékek kerültek előtérbe: a primitív társadalmak értékrendszere szokásokban és mítoszokban jelent meg, az ókori társadalmak központi értéke a testi egészség, a szép, a jó, az általános műveltség, a középkorban a vallás és az erkölcsi tökéletesség, a reneszánsz és a humanizmus korában a kultúra, a művészet, a tudás. A pragmatizmus központi értéke a gyakorlatiasság, a hasznos tudás, a polgári társadalmaké az erkölcs és a műveltség, a szocializmusé a kollektívizmus, a fogyasztói társadalomé az élvezet. (Szabó-Thalmeiner, 2001)

Adott térben, időben és kultúrában élő emberek tehát normák és értékek által strukturált társas térben mozognak, ugyanakkor az éppen uralkodó társadalmi ideológia értékeket, értékrendszereket közvetít az egyes társadalmi osztályok, embercsoportok felé, melyek formálják világlátásukat, befolyásolják értékeiket. A történelmi folyamatokra visszatekintve látható, hogy az értékképződés, értékteremtés, értékörzés és –elsajátítás folyamatai egyidősek a társadalommal, úgy, ahogy az értékvesztés, az értékváltság is.

Az értékutatásban járatos szakemberek hangsúlyozzák, hogy az értékek sohasem egyedi, elszigetelt formában léteznek, hanem rendszerszerűen. Az egyes értékek egymásnak alá-, fölé-, mellérendelve irányítják az egyes ember/csoport döntéseit és cselekvéseit. Az értékhierarchia csúcsán álló értékek tekinthetők *eszményeknek*, melyek abszolút pozitív előjelű, kívánatos dolgok, állapotok. **Értékrendszernek** tehát azt a szerveződési szisztémát nevezhetjük, ahogyan az egyes értékek egységes rendszerré állnak össze. (Vastagh 1995)

Az *egyéni értékrendszere* az életvitelében érhető tetten: meghatározza a világhoz való viszonyát, ami megmutatkozhat az egyén viseledési normáiban, tevékenységeiben, az általa követett erkölcsi szabályokban, munkamódszerében, életvezetési stratégiáiban.

2. Az értékrend kialakulása

Születéskor az emberi újszülött tökéletesen kiszolgáltatott a környezetének. Ő egy mesterséges világba születik, amelyet embertársai teremtettek számára, amely világban az embergyerek, ha valamit el akar érni, akkor a környezetének tagjait kell manipulálnia. Tehát, bár a csecsemő néhány hónapos korában már felismeri hozzátartozóit, az első életevek tapasztalatai teljes mértékben a környezettől függnék. Másfél-két éves kortól figyelhető meg viselkedésében az **utánzás**. A csecsemő utánzó viselkedése kiterjed a környezetében található minden személyre. A későbbiekben azonban a gyermek csak azokat a személyeket utánozza, akiket *modellül* választ. A leggyakrabban utánozott modell a szülő. Kezdetben a modellválasztás legfőbb indítéka a szeretet. (Keményné, 1989). De a kutatók más indítékokat is felfedeztek, amely utánzást válthat ki a gyermekből: ez lehet az ún. *empatikus utánzás*, melynek lényege, hogy a modell a szeme láttára sikereket ér el, jutalmat kap, ez az adott viselkedés követésére készíti. Az utánzás másik oka lehet a *szerepirigység*. A gyermek irigyli a felnőtt szerepet, ezért törekszik átvenni a jellemző magatartásformákat. A modellválasztás másik tényezője lehet a *szociális hatalom* (a hatalommal bírót utánozza), vagy a *büntetés elkerülése* is. A kisgyermek sokszor félelemből utánozza az agresszív mintát és hasonló helyzetben ugyanúgy reagál. A modellkövetés nemcsak kisgyermekkorban és családon belül figyelhető meg, hanem később, serdülőkorban válik igazán jelentős tényezővé.

A modellkövetés egy magasabb formája az **azonosulás**. Abban különbözik az egyszerű modellkövetéstől, hogy az átvett viselkedéselemeket (véleményt, ízlést, ítéletet) a gyermek sajátjaként, *énazonosként* éli meg, miközben erős motivációs készenlét jellemzi, melynek hátterében az azonosulási vágy áll, az „olyan szeretnék lenni, mint ő” készítés. (Vajda-Kósa, 2005) Az azonosulás lehet ún. *negatív identifikáció* is, amikor a modell arra szolgál mintául, hogy mit ne tegyen, milyen ne legyen, ilyenkor ellentétes értékekre, viselkedésre törekszik.

Az utánzásra és az azonosulásra mintegy ráépülve alakul ki a belsővé tétel, az **internalizáció**. A gyermek a látott viselkedést hasznosnak és célszerűnek tartja, később az ilyen viselkedés fokozatosan függetlenedik a külső forrástól és beépül a személyiségbe, értékrendszerének a részévé válik. (Keményné, 1989) A folyamat sikeressége függ a gyermeknevelés érzelmi légkörétől, az alkalmazott büntetések és jutalmazások minőségétől és erősségétől. Adott érték internalizálódása akkor tekinthető sikeresnek, ha a gyermek külső befolyás nélkül is (büntetés-jutalmazás) a megfelelő módon cselekszik. A szabályok belsővé válása tehát hatékony *attitűdváltozást* feltételez, melynek elengedhetetlen feltétele egy belső indíttatás, akarat, mely a gyermeket a megfelelő cselekvésre ösztönzi. Vagyis a gyermek bizonyos *szabályozó aktivitás* révén maga is részt vesz saját értéksszocializációjában. (Vajda-Kósa 2005) Ennek a folyamatnak a *motivációs tényezői* lehetnek: a *félelem* (a büntetéstől), a *rutin* (gyakran végzett cselekvés rutinná alakul), *mentális szimuláció* (esemény-következmény kapcsolatának feltárása a nevelők által), a *környezetet szervező szülő* (aki kellő támaszt biztosít szükség esetén, de visszavonul, ha már nincs rá szükség) és az *anticipatórikus (elővételezett) szocializáció* (a gyermek játéka során beleéli magát sokféle szerepbe, ahol megpróbálja bejósolni saját várható viselkedését). A vágyott szerepek a későbbiekben erős *motivációs készletet* jelentenek a számára befolyásolva életcéljait, lehetővé téve, hogy saját maga számára tűzzon ki szocializációs célokat – immáron nem külső szabályozás, de belső készítés hatására. Összegezve tehát, a gyermek viselkedését jelentősen befolyásoló egyik tényező **a motivációs rendszer** (a másik a környezet!). (Dr. Pálhegyi 1991).

3. Az értékrend alakulását befolyásoló környezeti tényezők

3.1 A család

A megszületett csecsemő szocializálása minden kultúrában elsősorban a *család* feladata, ahol normális esetben az **anya** a legfontosabb személy. Az anya-gyermek kapcsolatra kezdetben az ún. *archaikus szeretet* jellemző, mely azt jelenti, hogy a sem az anya, sem a gyermek nem különíti el saját szempontjait a másiktól, azaz, ami jó a gyermeknek, az jó az anyának is. (Vajda-Kósa 2005) A gyermek fejlődésével az ösztönös anyaságot felváltja a kulturális anyaság. Az anyai viselkedést pedig befolyásolja az öröklött készletrendszer, a kultúra által formált attitűdök és a korai tanulás. Az anya ezen „tudása” befolyásolja azt, hogy az anya hogyan reagál a gyermek jelzéseire, mennyit beszél

hozzá vagy énekel neki. Az anya-gyerek kapcsolat melegsége befolyásolja a későbbiekben az alkalmazott fegyelmezési technikák hatékonyságát, a gyermek altruista viselkedésének kialakulását. (Vekerdy 2004)

Az anya nevelési stílusa függ az anya társadalmi státusától, iskolázottsági fokától. A tapasztalat azt mutatja, hogy az alacsony társadalmi-gazdasági státusú anya inkább alkalmaz fizikai fegyelmezést, fegyelmezési technikái inkább kontrolláló, büntető jellegűek, kevesebb pozitív visszajelzéssel és inkább támogatja a konformista viselkedést. A magasabb társadalmi státusú anyák pedig a gyermeket inkább kezelik egyenrangú félként, a gyermek érdekeit helyezve előtérbe.

Az anyák fokozódó munkavállalásával, a hagyományos nemi szerepek fellazulásával átértékelődik az **apák** szerepe is a gyermeknevelésben. Kutatások igazolták, hogy a gyermek gondozásában az apák épp olyan kompetensek, mint az anyák, de azt is igazolták a kutatások, hogy az apai és anyai interakciók mennyiségileg és minőségileg is különböznek egymástól, de az eltérő stimulációk egyben eltérő lehetőségeket is biztosítanak a gyermek számára. Az apa szerepre igen erős sztereotípiák jellemzőek mindmáig: az apa a család motorja, munkája révén tartósan távol van a családtól, az erő, hatalom és a szigor képviselője a családban.

Az apa és anya együttes nevelési interakciói határozzák meg a családban uralkodó *nevelési stílust*. A szülők nevelési stílusa befolyásolja a gyermek későbbi kapcsolatait, iskolai teljesítményét, személyes igény szintjét.

A gyermek nevelésében más családtagok is részt vehetnek, úgy mint a *nagyszülők, testvérek*. Megfigyelés szerint a gyermek nevelésében résztvevő **nagyszülők** (általában az anya szülei!) engedékenyebbek, tevékenységük gyakran a gyermek fizikai jólétének biztosítására korlátozódik. Koruk, iskolázottsági fokuk következtében nehezebben tartanak lépést a technika fejlődésével – ez esetenként értékátadási zavarhoz, értékkonfliktushoz vezethet.

A *testvérek* szintén fontos szerepet játszanak a gyermek fejlődésében, hiszen lehetővé teszik különböző alkalmazkodási helyzetek elsajátítását: pl. konfliktuskezelés, megtanulnak győzni, veszíteni. A testvérek állandó referenciaként szolgálnak egymás számára, kapcsolatukban éppúgy jelen van a szeretet, mint a testvérféltékenység.

Az **otthon** nem kizárólag a családtagokat jelenti, hanem azt a sajátos, gazdasági-kulturális foknak megfelelő tárgyi környezetet, amely a család életteréül szolgál. A berendezési tárgyak formái, színei, az otthon illata, de a környezet használatára vonatkozó szokások és szabályok is alakítják a gyermek életét, formálják ízlését.

A családi otthonban nem csak a szülők alakítják, befolyásolják gyermekük szocializációs folyamatát, hanem a környezet más tagjai is: rokonok, ismerősök, szomszédok, de a rádió, televízió, Internet révén a külvilág is „belép” az otthonokba.

3.2 A média hatása

A média hatását vizsgáló szakemberek szerint a kultúra társadalmi szintű reprezentációja a tömegkommunikáció révén közvetítődik, melynek legmeghatározóbb eszköze a televízió. (Vajda-Kósa 2005) A TV áthatja a mindennapi életet, a szabadidő eltöltésének legjellemzőbb eszköze. Az iskoláskorú gyermekek többsége a számítógép, az Internet bűvöletében él. A televízióban csak látja, hallja, de a számítógépes játékokban aktív részese is lehet az esetenként agresszív cselekménynek. Nem ez az egyetlen veszélye, hiszen serdülőkorban előfordulhat, hogy a valódi társaságok helyett különböző közösségi oldalakon kommunikálnak, töltik fel képeiket, amelyeken igyekeznek az általuk preferált média modellekhez hasonlítani.

Látható, hogy a média fontos szocializációs ágenssé vált, amelynek kedvezőtlen hatásait a szülők tudatos média használat elősegítésével ellensúlyozhatják.

3.3 Az intézmények szerepe az értékrend alakulásában

A családban zajló elsődleges szocializáció szerepe az, hogy a gyermeket bevezesse a mindennapi életviszonyokba. Az intézményes neveléssel (elsősorban az iskolai neveléssel) szemben az az igény

fogalmazódik meg, hogy meghatározott kultúrértékeket követve, bevezesse a gyermeket a társadalomba. De milyen hatásmechanizmus révén történik ez?

Az *iskola épülete* tárgyi megjelenésével, rendezett vagy rendezetlen mivoltával „üzenetet” közvetít a közösség felé, állapota jelzés az adott társadalomban betöltött rangjáról. A tantermek felszereltsége, világítása, tágassága, ízléses avagy ízléstelen volta hatással van az ott folyó értékszocializációra, erősítve vagy hiteltelentítve azt. (Vastagh 1995)

Az *iskola pedagógusgárdája* egyik legmeghatározóbb tényezője az iskola hatékonyságának, az itt uralkodó hangulatnak, szellemiségnek. A pedagógus akkor hatékony, ha a helyi adottságok figyelembe vételével kidolgozza saját nevelési értékeit és azokat következetesen be is tartja. Az értékközvetítés hatástalan hiteles pedagógus nélkül.

Az iskola tanítási-tanulási folyamatának állandó kísérőjelensége a *rejtett tanterv*, ami nem más, mint az oktatás közege. Ez a közeg számtalan emberi és dologi tényezőből szerveződik, amelyben kialakul egy sajátos dinamikájú, csak az illető környezetre jellemző hatáseggyüttes. Ez a hatáseggyüttes az iskolai lét belső ellentmondásai következtében kitermelődő tényezőkből, illetve a külső környezeti hatásokból áll. (Vastagh 1995) Megnyilvánul ismeretben, attitűdben, viselkedésben, ízlésben, érzelmi viszonyulásban. Az iskola deklarált értékei, illetve a rejtett tanterv hatásai spontán beépülnek a gyermek személyiségébe.

3.4 A kortársak hatása

A szocializációs folyamat egy másik közege a kortárs csoport, melynek szerepe igencsak felerősödik iskoláskor táján. A gyermekek a különböző társas tevékenységek során állandóan összemérik tudásukat, ügyességüket, külső megjelenésüket a referenciális szerepet betöltő társakkal, így a családban kialakult énképük szükségszerűen átértékelődik. (Demeter 2000). A kortárs csoportok elkerülhetetlen velejárója a *versengés* és a *rangsorképzés*, mely rangsort mindig a csoport által értéknek tekintett tulajdonság határoz meg. A gyermekek szívesen társulnak a kedvező külsejű, jobb pozíciójú társához és gyakran elutasítják, csúfolják a bizarr külsejűt, a szociálisan hátrányos helyzetűt, a nagyon jól tanuló, a nagy családból származót, stb. Az így kialakult népszerűtlenség tartós kísérőjelensége lehet a gyermek életének. A gyermek társas státusát és barátságválasztását gyakran befolyásolja közvetve vagy közvetlenül a szülők véleménye. A kortárs kapcsolatok gyakran egy életen át fennmaradnak.

3.5 A társadalmi ideológiák és a vallás szerepe

Az értékszocializációt befolyásoló felsorolt tényezők mindegyike adott társadalomba ágyazottan fejti ki hatását, így minden tényezőt áthat az uralkodó társadalmi ideológia, az adott kultúra értékei, értékrendszere.

Hankiss Elemér (2004) szerint korunk társadalmában négy nagyobb értékrend játszik szabályozó-vezérlő szerepet: a *hagyományos keresztény értékrend* (jellemzője a magas toleranciaszint, felelősségtudat, etikusság, alacsony előítéletesség), a *puritán-felhalmozó értékrend* (az emberi erőt, szándékot az anyagi javak megszerzésére és felhalmozására fordítja), a *fogyasztói-hedonista értékrend* (a felhalmozott javak élvezetére helyezi a hangsúlyt), valamint a *19. század végi 20. század eleji munkásmozgalmak értékrendje* (erőit az adott társadalom megdöntésére, új rend fölépítésére mozgósítja), ennek a négy értékrendnek az elemei vannak jelen korunk társadalmának *értéktudatában*. Ha egy értékrendszer normatív ereje meggyöngyül, tartalma elhomályosul *értékzavar*, *értékválság* jön létre.

A 20. század végétől tapasztalhatóan egyre erősödnek az értékválság jelenségei a társadalmunkban. Hankiss és munkatársai úgy vélik, hogy a jövőben a társadalmi problémák orvoslására megoldást jelentene a még meglévő hagyományos értékek védelme, a társadalom atomizálódásának, az elvadult individualizmusnak a megfékezése, az emberi öntudat és autonómia erősítése, a hatékony, felelősségteljes cselekvés támogatása.

4. A pedagógus szerepe az értékátadási folyamatokban

A fentiekben vázolt negatív társadalmi jelenségek (értékzavar, értékválság, értéktagadás) felerősíti az igényt egy olyan, relatív időtálló értékstruktúra iránt, mely a nevelés számára értelmezhető. Az

intézményes nevelés kiindulópontja lehet egy tudatos értékválasztás, amely alkalmas arra, hogy a nevelő tevékenységet orientálja, az iskola lehetséges szocializációs céljául szolgáljon.

Lappints Árpád (1998) a következő értékstruktúrát tartja pedagógia szempontból követhetőnek:

1. *A biológiai lét értékei:* az élet tisztelete, az egészséges életmód megvalósításának képességei
2. *Az én harmóniájára, autonómiájára vonatkozó értékek:* önismeret, belső harmónia és stabilitás megteremtésének képessége
3. *A társas kapcsolatokra vonatkozó értékek:* a személyes és szociális kapcsolatok kialakításának és ápolásának képességei
4. *A társadalmi eredményességre vonatkozó értékek:* a munkával és a műveltséggel kapcsolatos értékek
5. *A humanizált társadalom és világgép értékei:* a világgal, a nemzettel, a civil társadalommal kapcsolatos értékek

A kérdés a továbbiakban az, hogy ezek az értékek milyen módon közvetíthetők a nevelés célcsoportja felé, hiszen a nevelés végső célja az, hogy a kiválasztott pedagógiai értéktartalmak cselekvést vezérlő, szubjektív szükségletekké alakuljanak.

A közvetlen nevelési módszerek forrása a pedagógus, ő szelektálja a közvetíteni kívánt értéktartalmakat. A szokások, példaképek, eszményképek, meggyőzések fejlesztésének egyik lehetséges módja a *direkt szükségletformálás*, melynek módszerei:

a szokásformáló módszerek, a magatartási-tevékenységi modellek közvetítésének módszerei és a meggyőződésformálás módszerei.

A *szokásformáló módszerek* (a követelés, a gyakoroltatás, a segítségadás, az ellenőrzés, az ösztönzés módszerei) során a pedagógus megfogalmazza azokat az optimális magatartás- és tevékenységi formákat, melyeket a gyermek életkori sajátosságainak figyelembe vételével begyakoroltat, a fellépő nehézségek esetén tanácsokat, javaslatokat fogalmaz meg, ugyanakkor biztosítja a kontrollt is, hogy biztosítsa a beidegzési folyamatokat. A beidegzési folyamatok irányításában rendkívül nagy szerepe van az ösztönzésnek.

A *magatartási-tevékenységi modellek közvetítésének módszerei* (az elbeszélés, a modellértékű személyek, a műalkotások bemutatása, a pedagógus személyes példaadása) arra alkalmasak, hogy viselkedési tapasztalatokat, optimális magatartási modelleket közvetítsenek élményszerű formában. A helyesen megválasztott irodalmi és művészeti alkotások felhasználhatók példakép és eszményképfarmálás céljaira. A pedagógus személyes példaadása meghatározó.

A *meggyőződésformálás módszerei* (az előadás, beszélgetés, magyarázat módszerei, a tanulók önálló elemző munkája) a nézetek, erkölcsi normák, az eszmék belsővé tételét teszik lehetővé. A meggyőződés kialakulása a nevelés végcélja lehet. (Bábosik 2003)

Az értékekre nevelésben azok a pedagógusok lehetnek hatékonyak, akik hitelesek, akik képesek azonosulni azokkal az értékekkel, amelyeknek a közvetítésére vállalkoztak.

5. Értékrend vizsgálata a Szamosdarai Általános Iskolában

A fent vázolt elméleti háttér ismeretében 2011-2012-ben pedagógiai kutatást végeztem a Szamosdarai Általános Iskola II. osztályos tanulói, a tanulók szülei, illetve pedagógusa körében. A kutatás problémakérdése: *Hogyan hat a II. osztályos gyermekek értékrendjére szüleik, illetve tanítójuk értékrendje?*

A kutatás céljai:

- a) a másodikos tanulók különböző élethelyzetekben történő viselkedése mögött fellelhető értékrend feltárása és elemzése
- b) a másodikosok nevelésére közvetlen hatással levő felnőttek értékpreferenciáinak megismerése
- c) a gyermek – szülő – pedagógus értékpreferenciájának összevetése

d) a gyermekek különböző erkölcsi dilemmahelyzetekre irányuló viselkedési szándékának vizsgálata

A kutatás előtt a következő **hipotéziseket** fogalmaztam meg:

- a) a gyermek értékrendjére elsődlegesen a szülők értékrendje van hatással
- b) a gyermekek általában ismerik a társas együttélés során felmerülő, életkorukra jellemző dilemmahelyzetekre a társadalmilag elfogadott és helyesnek tartott választ
- c) a gyermekek mindennapi viselkedése nem tükrözi a társadalom által elfogadott és jónak vélt magatartásformákról való tudásukat

A kutatás populációját az említett iskola 15 másodikos tanulója, a tanulók szülei – számszerint 28 felnőtt – valamint az osztály pedagógusa képezte. Tehát a kutatásban 44 személy vett részt, ami 15 családot és egy pedagógust jelent. A kutatás során a családokat azonosítóval láttam el (az azonos családhoz tartozók azonos betűjelet kaptak). A kutatási mintát három csoportra osztottam: az első csoportot a 15 gyermek alkotta, melyek közül 10 fiú és 5 lány. A felnőtt minta egy pedagógust, 13 ép családot, egy gyermekét egyedül nevelő elvált apát és egy özvegy anyát jelent.

A kutatás során alkalmaztam *feltáró módszereket*: *megfigyelési naplót*, a gyermekek körében előforduló konfliktus, illetve erkölcsi dilemmahelyzetek rögzítésére, *írásbeli kikérdezést* (kérdőív), a vizsgálati csoportok értékpreferenciájának, valamint a gyermekek viselkedési szándékának feltárására, a rögzített adatok elemzésére és értékelésére pedig *feldolgozó módszereket*: egyszerű statisztikai számításokat, rangkorrelációs számításokat és klaszteranalízist.

A kutatás első szakaszában a gyermekek *társas viselkedésének* figyeltem meg a mindennapok során előforduló problémahelyzetekben, kijelölt szempontok szerint (pl. segítségadás vagy ennek elmulasztása, együttműködési hajlandóság, rivalizálás, siker/kudarc elviselésének módja, őszinteség, felelősségvállalás, előítéletesség, tárgyi-természeti környezethez való viszony). A megfigyelés időszaka alatt a következőket tapasztaltam:

Tanórai keretek között, tehát pedagógus jelenlétében, mind a *segítségadás* mind pedig az *együttműködési hajlandóság* sikeres, ám spontán élethelyzetekben gyakran vita kíséri hogy adott helyzetben kinek a dolga a segítségadás, ez együttműködési hajlandóság is függ a partner csoporton belüli pozíciójától.

A *rivalizálás* főleg a fiúkra jellemző és több fronton is zajlik: a tanulás terén, és egy középpontban álló kislány figyelmének az elnyeréséért. Egyes gyermekek a *sikert* is a *kudarcot* is nehezen viselik, siker esetén kérkednek, kudarc esetén viszont bagatellizálják a sikert elérők eredményeit, vagy máskor és más területen bántják őket. Konfliktushelyzetekben a felek gyakran letagadják saját *felelősségüket*, akár tettenérés esetén is, sok az árulkodás, áskálódás, előítéletesség. A tantermen belül a *környezet használatára* vonatkozó szabályokat betartják, de a kapun kilépve gyakran dobálják el a kezükben maradt szemetet, hulladékot.

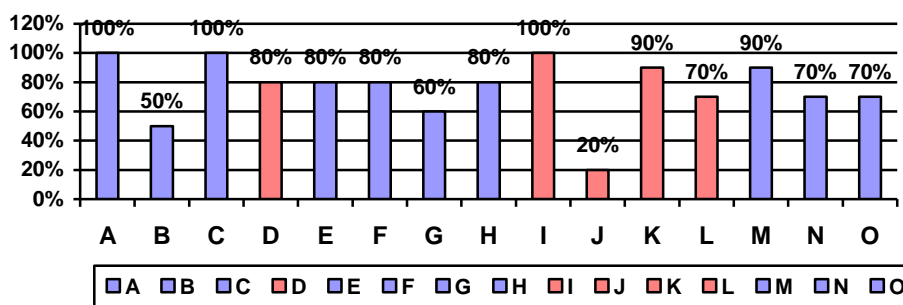
Természetesen a fent leírt viselkedésmódok nem mindenkre és nem egyformán jellemzőek, a megfigyelés során pozitív magatartásformára is akadtak példák.

Annak kiderítésére, hogy a gyermekek különböző élethelyzetekben tanúsított magatartása, illetve a gyermek és az őt nevelő felnőttek értékrendje között milyen összefüggések húzódnak meg kérdőíves kikérdezést alkalmaztam. A gyermekeknek két kérdőívet kellett megválaszolniuk.

Az egyik a gyermekek cselekvési szándékát vizsgálta tíz, olyan elképzelt erkölcsi dilemmahelyzetben, amelyekhez hasonlókkal a mindennapi életük során is szembesülnek: *segítségkérés vagy másolás engedélyezése dolgozatíráskor, barát beárulása, ha az kárt okozott, felelősség vállalása véletlen károkozás esetén, mit tenne talált pénzzel, együttműködési hajlandóság a köztudottan ügyetlen társsal, őszinteség/tapintat bizonyos helyzetekben, vagy önfeláldozásra, lemondásra való hajlandóság.*

A gyermekek azt az utasítást kapták, hogy képzeljék magukat a bemutatott helyzetbe, majd a lehetséges válaszok közül jelöljék azt, amelyik leginkább egyezik saját véleményükkel.

Az adatok azt mutatták, hogy a gyermekek többsége rendelkezik az ún. „jóról való tudás”-sal, a különböző dilemmahelyzetek többségében a társadalmi elvárásoknak megfelelően döntene, három gyermek pedig igen fejlett erkölcsi érzékkel rendelkezik (1. ábra).

1. ábra. A helyes viselkedési forma kiválasztásának aránya erkölcsi dilemmahelyzetekben (■ fiú, ■ lány)

Három eset megítélése során mutatkozott nagyobb arányú bizonytalanság: a talált pénz esetében a gyermekek 1/3-a bevallottan megtartaná a pénzt, ha „cinkosa” is lenne, ugyancsak 1/3-uk elodázná a segítségadást az osztálytársnak és nem mondana le kedvenc időtöltéséről. Legmegosztóbb volt az a helyzet, amikor szemtanúi, hogy barátjuk megrongálja más vagyonát. A gyermekek kevesebb, mint fele vállalná, hogy szót emel más tulajdonának védelmében.

A bemutatott helyzetek életszerűek ugyan, de fiktív helyzetek. A tapasztalat azt mutatja, hogy a valóságos helyzetekben a döntést sok más tényező is befolyásolja: az indulat, az önérdék, a döntéshozó temperamentuma, a mások véleménye.

A második kérdőíves felmérésen a kutatás minden célcsoportja részt vett. Ez a kérdőív – gyermekeké és a felnőtteké is szinte azonos - alapvetően három részre tagolható: az első rész kérdései szociodemográfiai jellegűek, a második rész tartalmazza az értékpreferencia rögzítésére szolgáló Rokeach-tesztet¹, a harmadik részben pedig az életben való boldoguláshoz szükséges alapelveket kellett megnevezni.

A kérdőív adatai alapján a kérdezett *gyerekek* többsége 8, néhányan 7 évesek. Az *apák* átlagéletkora 36,6 év, 71,42%-uk nyolc általánossal, 28,57%-uk szakiskolával rendelkezik, foglalkozásukra nézve mezőgazdasági-, betanított- vagy szakmunkások.

Az *anyák* átlagéletkora 32,7 év, 78,57% nyolc általánossal, 7,14% szakiskolával, 14,28% pedig felsőfokú végzettséggel rendelkezik. Az anyák elsősorban háziasszonyok, akik esetenként mezőgazdasági munkát is végeznek, betanított munkások, egy anya szociális előadó, egy pedig óvónő.

A vizsgálatban résztvevők mindegyike a történelmi egyházak valamelyikéhez tartozónak vallotta magát (római katolikusok, reformátusok).

A *szabadidő eltöltésének módját* illetően a gyermekek elsősorban játékkal, televíziózással, számítógépezéssel, a lányok rajzolásal, a fiúk pedig az „apa munkájának a kipróbálásával” töltik

¹ A Milton Rokeach, neves amerikai szociálpszichológus nevéhez fűződő, az egyén értékpreferenciájának feltérképezésére szolgáló értékeszt széles körben ismert és használt. Lényege egy 18 terminális és 18 instrumentális értéket tartalmazó skála, mely nem engedi, hogy a kérdezett két értéket azonos fontosságúnak ítéljen, így a teszt eredménye szigorúan hierarchikus. A terminális értékek az elérendő életcélok („a létezés preferált végállapotát”), míg az instrumentális értékek a hozzájuk vezető eszköz jellegű értékeket („a viselkedés preferált módjait”) jelentik.. (Váriné 1987)

Teszt alkalmazását lásd: Balázs János-Kézdy Éva <http://www.c3.hu/scripta/szazadveg/21/balazs.htm> „Harmoni Dignitatis” Az értékrend vizsgálata főnemesi családok leszármazottainak körében.

szívesen szabadidejüket. Az apák válaszaiban a családi program, a foglalkozás a gyerekekkel, a televíziózás, a foci, horgászat autóvezetés, főzés, zenehallgatás jelenik meg szabadidős programként.

Az anyáknál első helyre került a foglalkozás a gyerekekkel, a családi program, ezt követi a passzív pihenés, a barátok, szülők és rokonok látogatása. A szabadidőt a kérdezettek zöme családi körben tölti legszívesebben.

A kérdőív második részében a vizsgálati csoportok először egy ötfokú skálán rangsorolták az következő értékeket: munka/tanulás, család, barátok/ismerősök, vallás, szabadidő, politika (a felnőttek esetében). Az adatok alapján a kérdezettek az alábbi rangsort alkották:

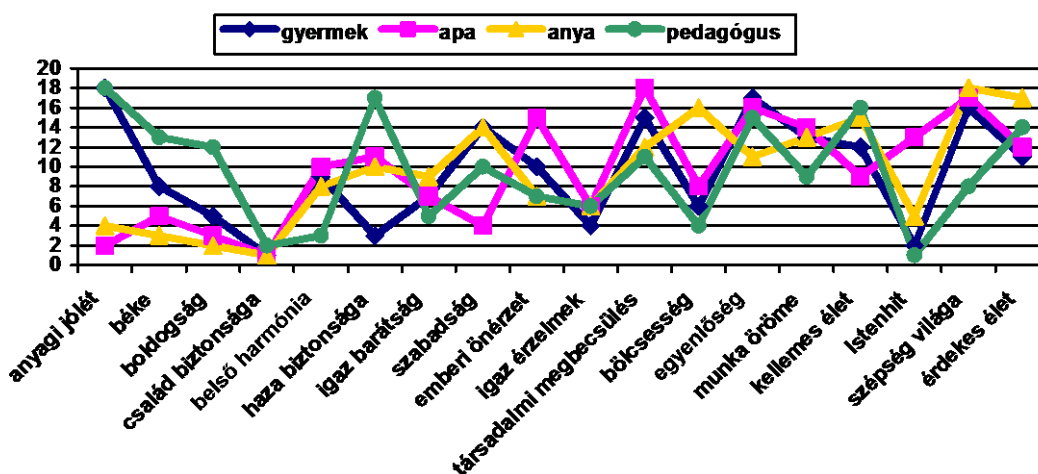
-*gyermek*: 1. család, 2. munka/tanulás, 3. vallás, 4. barátok/ismerősök, 5. szabadidő

-*apák*: 1. család, 2. munka, 3. szabadidő, 4. vallás, 5. barátok/ismerősök, 6. politika

-*anyák*: 1. család, 2. munka, 3. vallás, 4. barátok/ismerősök, 5. szabadidő, 6. politika

Látható, hogy az anyák és a gyermekek rangsora megegyező, de az apák rangsora is csak a szabadidő és a vallás megítélésében különbözik. Klasszikus családformákról lévén szó, ahol elsősorban az apa a családfenntartó, valószínű, hogy számukra a szabadidő felértékelődik.

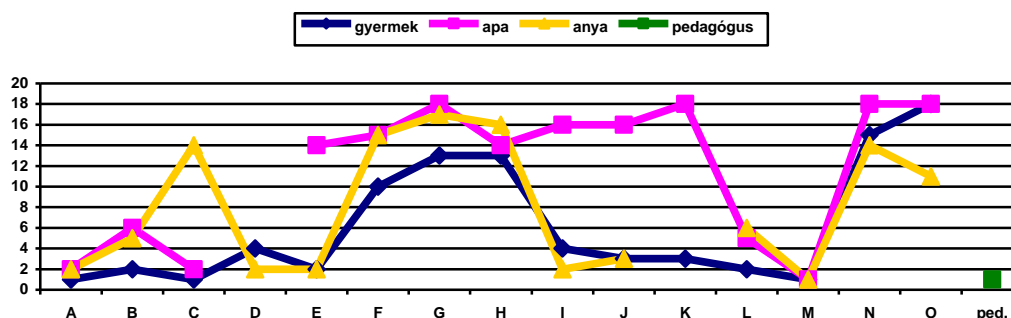
A kérdőív gerincét az ún. Rokeach-teszt képezte, mely szerint a vizsgálati csoportoknak 18 célértéket és 18 eszközértéket kellett rangsorolniuk a legfontosabttól a kevésbé fontos felé. A *célértékek* esetében az adatok azt mutatták, hogy a gyermekek értékrendje követi valamelyik szülő értékrendjét. Ettől csak két esetben tér el jelentősebben: az *anyagi jólét* és a *haza biztonsága* értékek megítélésében (2. ábra).

2. ábra. Célértékek összehasonlítása, vizsgálati csoportok szerint

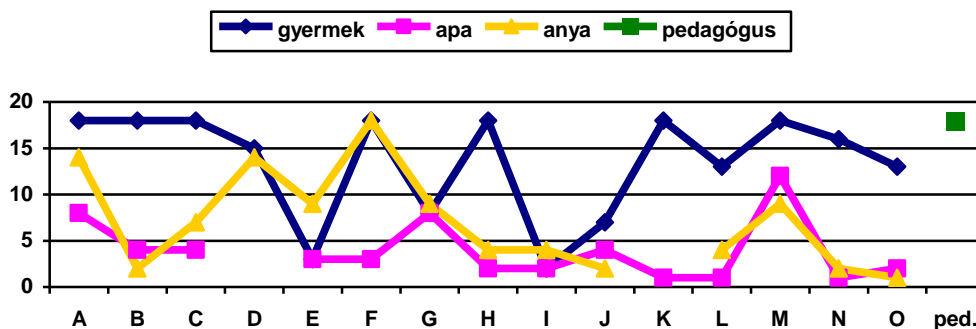
A gyermekek az *anyagi jólétet* jelentősen alulértékelik a szülőkhöz képest, a besorolás inkább a pedagóguséval egyezik. Az apák pedig a *szabadságot* értékelik magasabban a családtagokhoz viszonyítva. A vizsgálati csoportok véleménye a *család biztonsága*, illetve az *igaz érzelmek* megítélésében közelít leginkább.

A vizsgálat során a legmegosztóbb célértéknek az *istenhit* és az ennek ellenpólusaként is felfogható *anyagi jólét* bizonyult. Kiragadva az *istenhit* értéket, az egyes családokra lebontva, látható, hogy a gyermek valamelyik szülő értékpreferenciájához igazodik. Ez abban az esetben is igaz, ha a szülők vallásosak, és abban az esetben is, ha nem (3. ábra). (Megj. Az alacsonyabb rangszámok jelölik a az értékhierarchia csúcsát)

3. ábra. Az istenhit érték megítélése a családtagok viszonylatában

Az anyagi jólét kérdésében a gyermek már nem követi ilyen mértékben a családi értékrendet. (1.4. ábra)

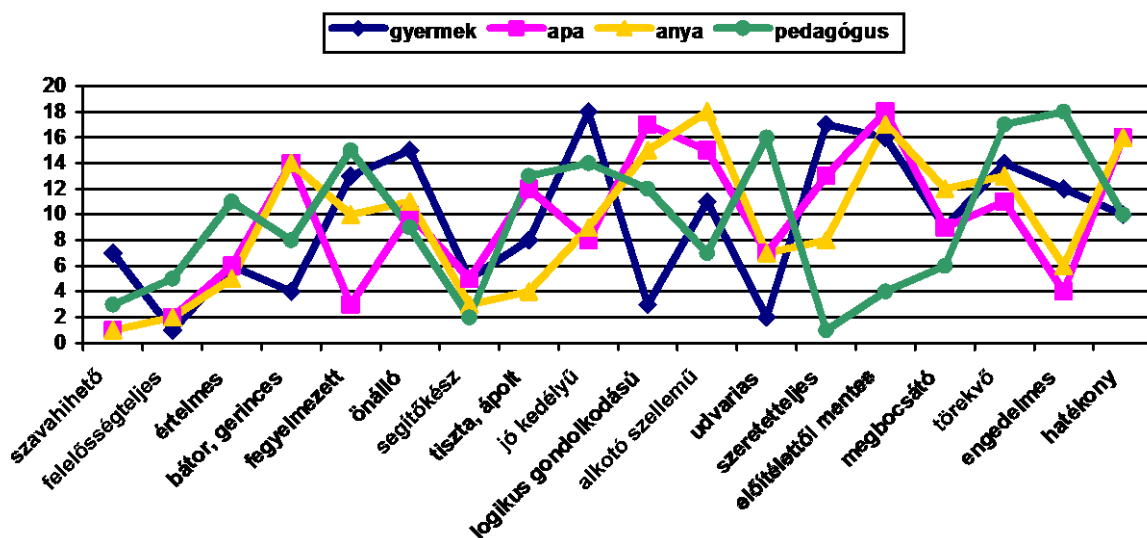

4. ábra. Az anyagi jólét megítélése családonként

A két grafikon értékeit összevetve az is tapasztalható, hogy azok a családok, amelyek az *istenhit* értéket tartják fontosnak, az *anyagi jólét* értéket hátrább rangsorolják. A rangkorrelációs vizsgálatok is azt bizonyították, hogy bizonyos értékek preferálása maga után vonja más értékek elutasítását. A célértékek esetében szignifikáns pozitív korrelációt tapasztaltam a *belső harmónia* és a *boldogság*, az *igaz barátság* és a *szabadság* értékpárok között (vagyis az egyik érték preferenciája maga után vonja a másik értékét is). Negatív szignifikáns korreláció volt tapasztalható viszont a *munka öröme*, az *érdekes élet*, a *kellemes élet* és a *boldogság*, valamint az *anyagi jólét* és az *istenhit* értékek között (vagyis egyik érték választása jellemzően a másik elutasításával jár).

Az *eszközértékek* vizsgálati csoportonkénti összehasonlításából kiderül, hogy a szülők értékpreferenciái alapvetően azonos íven haladnak, jelentősebb eltérés a *fegyelmezett*, valamint a *tiszta, ápolat* értékeknél mutatkozik. A fegyelmezett magatartást az apák fontosabbnak ítélik, mint az anyák (rangkülönbség 7), az anyák viszont a *tiszta, ápolat* értéket előbbre sorolják az apáknál (rangkülönbség 8).

A gyermekek rangsora több ponton is jelentősen eltér a szülökétől. Alacsonyabban rangsorolják, mint a szülők a *szavahihetőséget* (rangkülönbség 6), az *önállóságot* (rangkülönbség 3-4), valamint a *jó kedélyűt* (rangkülönbség 9-10) és az *engedelmességet* (rangkülönbség 8-6). De előbbre sorolják a *bátor*, *gerinces* (rangkülönbség 10), a *logikus gondolkodású* (rangkülönbség 13-14) és az *udvarias* (rangkülönbség 5) értékeket. Azokon a pontokon, ahol a gyermekek értékpreferenciája tendenciájában tér el a szülökétől, a pedagóguséhoz közelít (5. ábra).

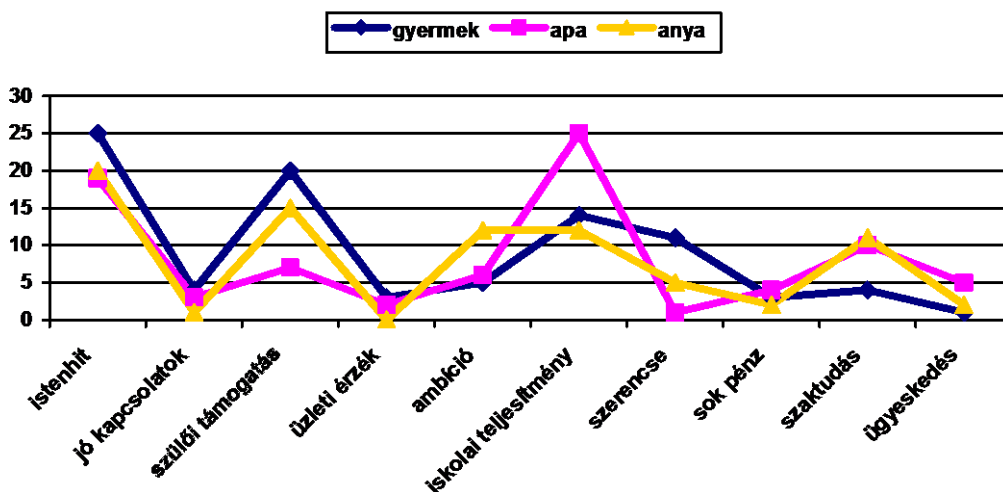

5.

5. ábra. Az eszközértékek összehasonlítása, vizsgálati csoportok szerint

A rangkorrelációs vizsgálatok szerint szignifikáns pozitív korreláció áll fenn az *önálló* és *bátor, gerinces* értékek között, ugyanakkor szignifikáns negatív korreláció tapasztalható a *megbocsátó* és *bátor, gerinces*, valamint a *tiszta, ápolk* és *alkotó szellemű* eszközértékek esetében.

A kérdőív adatainak kitöltése során a vizsgálati csoportoknak többször is alkalmuk nyílt megerősíteni értékvisztásaikat. Egy ilyen pont volt annak megválaszolása, hogy milyen értékekre van elsősorban szüksége a gyermeknek az életben való boldoguláshoz. Az adatokból kiténik, hogy a csoportok értékpreferenciái tendenciájukban alapvetően megegyeznek. (Megj. Ez esetben a magasabb rangszámokat kell figyelembe venni) (6. ábra).

6. ábra. Az életben való boldoguláshoz szükséges értékek összevetése, vizsgálati csoportok szerint

A gyermekek az istenhitet és a szülői támogatást tartják a legfontosabb értéknek, az apák viszont az iskolai teljesítményt. Az anyák az istenhit után, hasonló fontosságúnak ítélik a szülői támogatást, az ambíciót, az iskolai teljesítményt, valamint a szaktudást.

Az egyéni értéktrendek vizsgálata, valamint a vizsgálati csoportok értéktrendjének összevetése során két csoport látszott körvonalazódnia vizsgált mintán belül. Az egyik csoportot elsősorban az érzelmi indíttatású értékvisztás jellemzi, a másik csoport domináns értékei inkább materialista, ideológiai színezetűek.

A vizsgálati csoportok belső struktúrájának a feltárására *fürtelemzést* (klaszteranalízist) alkalmaztam, bár a vizsgált minta meglehetősen kicsi. A “kétfürtös” megoldást választva arra kerestem a választ, hogy hogyan aránylik egyik fürt értékrendje a másikéhoz. A két csoport cél- és eszközérték preferenciáit összehasonlítva azt tapasztaltam, hogy az I. fürt (24 személy) vezető célértékei a *család biztonsága*, a *boldogság*, az *igaz barátság*, az *istenhit*, a *béke* és az *emberi önérzet* – vagyis a csoporton belül a hangsúly inkább a posztmaterialista értékekre, a belső emberi érzésekre tevődik.

A II. fürt (19 személy) vezető célértékei a *család biztonsága*, az *igaz érzelmek/igaz szerelem*, az *anyagi jólét*, a *kellemes élet*, a *munka öröme* és az *istenhit*. Ezt követi az *egyenlőség*. Ez értelmezhető úgy, hogy ezen a csoporton belül az anyagi értékek, a jól végzett munka nyomán megteremtett anyagi javak élvezete kerül előtérbe.

Az eszközértékek tekintetében is tapasztalható eltérés a két csoport értékhierarchiájában. Az I. fürt vezető eszközértékei a *szavahihető*, *felelősségteljes*, az *értelmes*, az *önálló*, a *megbocsátó*, és a *szeretetteljes*. Ezek az értékek a felelős, értelmes, és önálló cselekvésre képes viselkedés mozgatórugói.

A II. fürt vezető eszközértékei a *szavahihető*, a *tiszta*, *ápoltság*, a *felelősségteljes*, az *udvarias*, *segítőképz*, *engedelmes*, ezeket követi a *fegyelmezett* és a *jó kedélyű*. Ezek az értékek, ilyen csoportosításban a fegyelmezett, engedelmes és szorgalmas ember magatartást körvonalazzák.

Összegezve, az egyik réteg értékpreferenciája alapján a belső emberi értékeket, az *én* kiteljesedését tekinti ideálisnak, és ezt felelős, értelmes, önálló – a vallásosak esetében szeretetteljes és megbocsátó – magatartásformák előnyben részesítésével kívánja elérni. A másik rétegre az emberi értékekkel szemben az anyagi értékekre, illetve ezek élvezetére helyeződik a hangsúly, és ezekhez konformizmust sugalló magatartásformák társulnak.

A továbbiakban arra voltam kíváncsi milyen mértékben egyezik az egyes családok értékrendje, különös tekintettel a gyermekek szülőkhöz viszonyított helyzetére. A fürtök szerkezetét az 1. táblázat szemlélteti.

1. táblázat. A fürtök összetétele

I. fürt – 24 személy	II. fürt – 19 személy
F-gy F-apa F-anya	E-gy E-apa E-anya
G-gy G-apa G-anya	N-gy N-apa N-anya
H-gy H-apa H-anya	O-gy O-apa O-anya
M-gy M-apa M-anya	B-gy B-anya
A-gy A-apa	C-gy C-anya
J-gy J-apa	I-gy I-apa
K-gy K-apa	D-gy
L-gy L-apa	A-anya
B-apa	J-anya
C-apa	L-anya
D-anya	
I-anya	

A táblázat adataiból látszik, hogy mindkét fürt tartalmaz ún. teljes családokat, hiányos családokat (az egyik családtag más fürtbe tartozik), illetve az értékpreferencia alapján a családról “levált” szülőt. Az is látható, hogy a gyermekek jellemzően valamelyik szülővel kerültek egy fürtbe. Ez utalhat a családon belüli domináns értékrendre és arra is enged következtetni, hogy a családon belüli domináns értékrend befolyásolja elsősorban a gyermek értékrendjét.

Összegzés

A kutatás tapasztalatait összegezve elmondható, hogy az értékek hordozója és átörökítője maga az ember. A gyerekek értékszocializációjára legnagyobb hatással a szülők vannak, ezt a kutatás több

pontban is megerősíti. Az is beigazolódott, hogy a gyermekek döntő többsége rendelkezik a helyes és a társadalom által elvárt viselkedésről való tudással, bár nem viselkednek mindig ennek megfelelően.

Az értékek átszövik a mindennapi életünket. Ideológiákból, attitűdökből, szokásokból vagy akár divatokból szerveződnek. Tájékoztató pontokként irányítják, szabályozzák az ember testi lelki energiájának felhasználását, rendszerre szerveződve néhány alapérték meghatározza az ember döntéseit, cselekedeteit, ezáltal behatárolva társadalmi hovatartozását. Az értékrendszer az ember leglényegesebb meghatározója.

Korunk gyerekeire azonban igen nagy teher hárul az értéktanulásban, a különböző hatások szelekciójában és mérlegelésében. Elsősorban a szülőké a felelősség a különböző értékek, divathatások feldolgozásában, bár modern társadalmunkban gyakran maga a szülő is áldozatul esik az értékmanipulációknak, látszatszükségleteknek a tömegkommunikációs hatások révén.

A legtöbb szülő mindent szeretne megadni a gyermekének. Talán minden olyasmit, amit ő gyermekkorában nem kaphatott meg. Ezért egyes szülők elhalmozzák a gyermekeiket drága játékokkal, mobiltelefonokkal, külön szobával és külön kábeltelevízióval. Megkímélik őket mindenfajta munkától, de sokszor mondják gyermeküknek, hogy tanuljon jól és viselkedjen szépen. Vekerdy Tamás írja: „a gyermeket nem lehet *általában*, és nem lehet *direkt* módon az értékre szocializálni (mondj igazat, légy közösségi lény).” (Vekerdy 2001)

Az értékszocializáció alapja a hiteles minta követése. Ha a felnőttek által hangoztatott értékek, követelmények nincsenek összhangban saját érzelmi és gondolati tartalmaikkal, akkor az a gyermek számára hitelét veszti.

Mit tehet az intézményes nevelés ebben a kérdésben?

A sikeres értékszocializáció titka először is az, hogy az intézményes nevelés megtestesítője, a pedagógus, ismerje azt az utat, amelyet a gyermeknek be kell járnia fejlődése során, az értékek megközelítésében. Másodszor, ismernie kell a pedagógiai szempontból fontos alapértékeket. Harmadszor pedig lehetőleg hiteles közvetítője legyen ezeknek az értékeknek.

Mindezek véghezviteléhez a pedagógusnak rendelkeznie kell egy jól kidolgozott emberképpel, és tudatosan fel kell vállalnia hogy maga is fontos kondicionáló és szelektív szerepet tölt be a gyermekek értékszocializációjában. Ám érdemes szem előtt tartani Hankiss szavait, mely szerint: „*a felnőtthez is szüksége van az embernek eszményekre, törvényekre, erős felettes énre, de gyerek marad, vagy újra gyerekké torzul, ha tehetetlen rabjává válik eszményeinek, törvényeknek vagy önnön felettes énjének....*” (Hankiss 2004, 331)

Szakirodalom

Balázs János – Kézdy Éva: *Az értékrend vizsgálata főnemesi családok leszármazottainak körében.* <http://www.c3.hu/scripta/szazadveg/21/balazs.htm> [megtekintve: 2012.]

Bábosik István, 2003: *Alkalmazott neveléstudomány.* Okker Kiadó, Budapest.

Demeter Katalin, 2000: *A kisiskolások erkölcsi neveléséről.* In Iskolakultúra 2000/1, <http://www.iskolakultura.hu/ikultura/folyoirat/documents/2000/1/7demi.pdf> [2012.08.]

Giddens, Anthony, 2000: *Szociológia.* Osiris Kiadó, Budapest.

Hankiss Elemér, 2004: *Társadalmi csapdák és diagnózisok.* Osiris Kiadó, Budapest.

Keményné dr. Pálffy Katalin, 1989: *Bevezetés a pszichológiába.* Tankönyvkiadó, Budapest.

Lappints Árpád, 1998: *Érték és nevelés.* Comenius Bt..

Pálhegyi Ferenc, 1991: *Személyiséglélektani kalauz.* Tankönyvkiadó, Budapest.

Szabó-Thalmeiner Noémi, 2001: *Bevezetés a pedagógiába – Tanulmányi útmutató.* Szatmárnémeti.

Vajda Zsuzsanna – Kósa Éva, 2005: *Neveléslélektan.* Osiris Kiadó, Budapest.

Váriné Szilágyi Ibolya, 1987: *Az ember, a világ és az értékek világa.* Gondolat Kiadó, Budapest.

Vastagh Zoltán (szerk.), 1995: *Értékátadási folyamatok és konfliktusok a pedagógiában*. JPTE Tanárképző Intézet Pedagógiai Tanszék, Pécs.

Vekerdy Tamás, 2004: *Az iskola betegít?* Saxum Kiadó, Budapest.

Szerző

Katócz Erzsébet, Pusztadaróci Általános Iskola – Szamosdarai tagozata, Szamosdara (Románia).

E-mail: katoczerzsebet@yahoo.com